

MÂTÜRİDÎ'YE GÖRE NÜBÜVVETİN GEREKLİLİĞİ VE HZ. PEYGAMBER'İN NÜBÜVVETİ

Musa KOÇAR*

Özet

Bu çalışmada, Allah'ın varlığından sonra ikinci büyük inanç esasını oluşturan nübüvvetin gerekliliği ve Hz. Peygamber'in nübüvvetiyle ilgili konular Ehî-i sünnet kelâmında akli düşüncenin temsilcisi olan Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944) açısından ele alınıp değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nübüvvet, Mâtürîdî, kelâm, peygamberlik.

ABSTRACT

Islamic faith is formulated as belief in uluhiyah (unity of God), nubuwwah (prophethood) and akhirah (after life). Muslim theologians/kelam scholars both in classical and modern time gave special attention to prove nubuwwah as a significant belief in Muslim theology. In this article, views of Abu Mansur al-Maturidi, the founder of Maturidi school, on the need for nubuwwah and Muhammed's prophethood will be examined.

Keywords: Nubuwwah, Maturidi, kalam, prophethood.

Giriş

Ulûhiyyet, nübüvvet ve âhiret (usûl-i selâse) şeklinde özetlenip formüle edilen İslâm inançlarının ikinci büyük esası nübüvvetir. Kelâmcılar, gerek klâsik dönemde gerekse günümüzde nübüvvet müessesesinin ispatına önem vermişlerdir. Bunun arkasında nübüvveti inkâr eden Hint menşeli düşünceler yanında, iyiliğin ve kötülüğün anlaşılmasında akli yeterli gören ve dolayısıyla nübüvveti gereksiz ve faydasız bulan anlayışları cevaplandırma gayreti de yer almaktadır. Ayrıca hak dinin gerçekliğinin ortaya konulmasının ancak nübüvvetin ispatına dayalı olması da bu müessesenin önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Öte yandan kişi ve toplum hayatında önemli bir yere sahip olan nübüvvetin fonksiyonunu sınırlandırıp Allah'ı tamamen kendi ulûhiyyet alanına hapseden deist¹ anlayışların varlığı da nübüvvetin ispatının önemini göstermektedir.

Kelâm ekolleri nübüvvetin gerekliliği konusunda ittifak etmekle beraber, bunun Allah'a nispeti hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Mu'tezile bilginleri "vücub alellah" temel görüşünden hareketle "İnsanlar için

* Yrd. Doç. Dr. SDÜ İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹Geniş bilgi için bk. Hüsameddin Erdem, "Deizm", *D/İA*, IX, 109-111.

en güzel ve faydalı olanı (aslah)² yaratmak Allah'a vâciptir." fikrini benimsediklerinden, beşeriyetin duyduğu ihtiyacı ve vereceği faydayı göz önüne alarak, Allah'ın insanlara peygamber göndermesini zorunlu telâkki ederler.³

Eş'arîlere göre, Allah'ın peygamber göndermesi aklen mümkün olup, onun için bir zorunluluk ifade etmez. Allah'ın peygamber göndermemesi halinde ona bir zaaf ve noksanlık nispet edilemez. Zira peygamber göndermek, Allah'ın bir lütuf ve ihsanıdır.⁴

Peygamber göndermenin gerekli olduğu düşüncesi kelâmcılar⁵ yanında İslâm filozofları tarafından da dile getirilir. Örneğin, İbn Sînâ (ö.428/1037) nübüvvetin gerekliliği konusuna yer vermektedir.⁶ Zira İbn Sînâ, selefi Fârâbî'nin (ö.339/950) sudûr nazariyesiyle bağlantılı olan nübüvvet anlayışını genel bir ilke olarak takip etmekle beraber, nübüvveti temellendirip kanıtlayıcı konusunda sosyal ve siyâsî bir yaklaşıma ve bir kaç zorunluluk fikrine yer vermesi ile farklı görülür ki, bu durum filozofun söz konusu problemi ele almada farklı bir yöntem sergilediğini ortaya koyar.⁷

Nübüvvetin gerekli olduğu konusunda, insanın yaratılışı gereği toplumsal bir varlık olduğu, sosyal hayatın gereği olarak insanların birbirlerine muhtaç bulunduğu, güçlerinin yetmediği noktalarda yardımlaşmak ve dayanışmak suretiyle birbirlerini tamamladıkları anlayışından hareket eden İbn Sînâ, bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen adalet ilkelerinin gerekliliğine dikkat çeker. Filozofa göre, sosyal hayatın düzenini sağlayan adalet ilkeleri ise peygamberler tarafından bildirilir. Zira peygamberler olmaksızın insanların

² Geniş bilgi için bk. Avni İlhan, "Aslah", *DİA*, III, 495-496.

³ Kâdî Abdülcabbâr, İmâdüddîn Ebû'l-Hüseyn b. Ahmed, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd* (nşr. Muhammed el-Hudayrî), Kahire 1958, XV, 19; Âmidî, Seyfüddîn Alî b. Muhammed, *Gâyetü'l-merâm fî ilmi'l-kelâm*, (nşr. Hasan Mahmûd Abdüllatif), Kahire 1391/1971, s. 318. Kelâmcıların bu konudaki görüşleri hakkında detaylı bilgi için bk. Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 1995, s. 58-97.

⁴ İbn Fûrek, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan, *Mücerredü Makâlâtî's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî* (nşr. Daniel Gimaret), Beyrut 1987, s. 175; Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-İktisâd fî'l-irîkâd*, Beyrut 1403/1983, s. 121; Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm, *Nihâyetü'l-ikdâm fî ilmi'l-kelâm*, London 1934, s. 417; Teftâzânî, Sa'düddîn Mesûd b. Ömer, *Şerhu'l-Makâsîd* (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1409/1989, V, 6.

⁵ bk. Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer el-Hatîb, *Meâlimu usûli'd-dîn*, Beyrut 1992, s. 93-94; a.mlf., *el-Metâlibu'l-âliye mine'l-ilmî'l-ilâhî* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Beyrut 1407/1987, VIII, 103-108.

⁶ İbn Sînâ, Hüseyn b. Abdullah Ebû Alî, *el-İşârât ve't-tenbihât* (nşr. Süleyman Dünya), Kahire 1985, III, 802-806; a.mlf., *Tis'u Resâil* (nşr. Emin Hilâl), Mısır 1908, s. 107-108.

⁷ bk. Necip Taylan, *İslâm Düşüncesinde Din Felsefeleri*, İstanbul 1994, s. 207; Mahmut Kaya, "Farabî", *DİA*, XII, 145-162.

neyin adalet, neyin de zulüm olduğunu bilmesi mümkün değildir. Çünkü bazılarına göre âdil olan bir şey, diğerlerine göre ise zulüm olabilmektedir.⁸

İbn Sînâ'ya göre âdil bir toplum düzenini ve dolayısıyla sosyal barışı sağlamak, dünya ve ahiret mutluluğuna yol açan ibadetleri insanlara bildirmek için peygamberlerin varlığı zorunlu olmaktadır.⁹

1. Mâtürîdî'nin Nübüvvet Görüşü

Nübüvvetin gerekli olduğunu belirten Mâtürîdî'ye göre, risâlet kurumunu beş grup insan kabul etmemiştir: a) Allah'ın varlığını inkâr edenler; b) O'nun mevcudiyetini kabul etmekle birlikte, buyruk ve yasak şeklinde mesajı olabileceğini kabul etmeyenler; c) Bunu da benimsemekle beraber, insan aklının tek başına yeterli olup risâletten müstağni kalılabileceğini ileri sürenler; d) Risâlet iddiasında bulunan kişilerin gösterdiği mucizelerin kâhin, sihirbaz ve gözbağcılarının fiilleriyle denk tutulabileceğini söyleyenler; e) Tarih boyunca gerçekleştiği iddia edilen mucizeleri, muhataplarının bu tür konularda bilgili ve deneyimli olmayışı realitesine bağlayanlar.¹⁰

Allah'ı inkâr edenlere nübüvvet konularını anlatabilmek için öncelikle Allah'ın varlığını kanıtlamak gerektiğini, çünkü Allah'ın peygamber gönderdiğini söz konusu etmenin, ancak Allah'ın varlığını benimsemekle mümkün olduğunu belirten Mâtürîdî'ye göre, peygamberlerin mucizeleri ile hem Allah'ın varlığını hem de onun peygamber gönderdiğini ispat etmek mümkündür. Çünkü peygamberler, kendi durumlarını yakından bilen ve güçlerinin nereye kadar uzanabileceğini kestiren bir topluluk içinde yetişmişlerdir. Dolayısıyla peygamberler, birlikte yaşadıkları insanların akıllarını hayrette bırakan mucizeler getirince, böyle fevkalâde olaylar gösterme gücüne sahip olmadıklarını anlayan bu kişilere gereken şey, peygamberlerin nübüvvet iddiasında doğru ve samimi olduklarının bilincine ulaşmalarıdır.¹¹

Allah'ın varlığını kabul etmekle birlikte buyruk ve yasağının olabileceğini kabul etmeyenlere göre, evrenin yaratılmasının hiçbir hikmeti olmayıp, kâinat yok edilmek üzere yaratılmıştır. Mâtürîdî'ye göre, fiilleri amaçsız olan birinin hikmetle vasıflanması mümkün değildir. Hâlbuki evren dikkatlice incelendiğinde Allah'ın anlamsız bir şey yaratmadığı gözlenir. Bu bakımdan âdil bir toplum yaşamının gerçekleştirilmesi için nübüvvetin gerekli olduğunu belirten Mâtürîdî'ye göre, Allah'ın peygamberler aracılığı ile birtakım

⁸ İbn Sînâ, *eş-Şifâ', en-Nefs* (nşr. G. Anawati, Said Zâyed), Mısır 1975, II, 441-443; a.mlf., *en-Necât* (nşr. Mâcîd Fahri), Beyrut 1985, s. 334-337.

⁹ İbn Sînâ, *İsbâtü'n-nübüvvât* (nşr. M. Marmura), Beyrut 1968, s. 83.

¹⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, (nşr. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi), İSAM Yayınları, Ankara 2003, s. 271; a.mlf., *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi* (trc. Bekir Topaloğlu), İSAM Yayınları, Ankara 2002, s. 221; Bekir Topaloğlu, "Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Kelâmî Görüşleri", *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik* (haz. Sönmez Kutlu), Kitâbiyât, Ankara 2003, s. 189. (Bundan sonraki dipnotlarda *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*'nin sayfa numaraları parantez içinde verilecektir.) Nübüvveti yapılan itirazlar konusunda geniş bilgi için bk. Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 131-166.

¹¹ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 271-272; (221-222).

emir ve yasaklar göndermemesi durumunda toplum düzeninin bozulması kaçınılmaz olur. Çünkü Allah'ın bildirdiği emir ve yasaklar toplum düzenini korumaya ve insanların mutlu olmasını sağlamaya yönelik ilkelere¹².

Allah'ın emir ve yasaklarını bildirmesinin bir nedeni de insanların eğitilmesidir. Çünkü Allah, varlığı belli hikmetleri gözeterek zararlı ve yararlı olmak üzere iki durumda yaratmıştır. Allah, gönderdiği mesajlarla insanlar için neyin iyi ve neyin kötü olduğunu bildirir. İnsanlara iyi olanı yapmalarını, kötü olandan sakınmalarını öğütler. Öte yandan Allah, insanı en güzel bir biçimde yaratmış, yaratılan diğer varlıkları insanların emrine vermiştir. Bu tür imkânların, bunların kıymetini bilmeyen birine verilmesi aklen doğru değildir. Bu bakımdan insanların, nimet vereni tanımaları ve ona teşekkür etmeleri bir kulluk görevidir. Peygamberler ise Allah'a nasıl kulluk yapılacağını öğretirler.¹³

Peygamberliğin gerekli olduğunu gösteren bir diğer husus da şudur: Akıllı bir kimse, nefsinin kötü isteklerine uymaması, ayrıca beşerî yeteneklerini geliştirmesi gerektiğini bilir. Fakat nefsin yapısında, kurtuluş umduğu yerde kendisini helâke götüreceği ve fayda beklediği yerde kendisine zarar getirecek bir bilgisizlik ve hoyratlık vardır. Bu bilgisizlik, kişiyi bütün davranışların sonuçlarını bilen birine, yani peygambere muhtaç kılar. Kişi ancak bu sayede nefsinin kötü isteklerini terkederek peygamberin göstereceği yöntemle kendini eğitebilir.¹⁴

Allah'ın, işledikleri davranışlardan sorumlu tuttuğu insanlara bazı şeyleri yapmayı emretmesinin ve özendirmesinin, birtakım davranışları yasaklamasının ve bunlardan sakındırmasının hikmeti üzerinde duran Mâtürîdî'ye göre Allah, eğitim kabul eden, kendisi için yararlı ve zararlı olanı bilen, algılayabildiği delile dayanarak duyular ötesiyle ilgili konularda akıl yürütebilen sorumlu varlıklar yaratmıştır. Bu bakımdan sorumlu varlıkların bilgiye ilgi göstermeyerek tamamen cehalet içinde kalması, yalanı ve yergi niteliği taşıyan her türlü eylemi normal sayması mümkün değildir.¹⁵

Öte yandan insanı yaratan ve onun gereksinim duyduğu her şeyi ona lütfeden Allah'a teşekkür etmek aklın bir gereğidir. Allah, emir ve yasak göndermek suretiyle söz konusu teşekkürün yerine getirilmesini talep etmiştir. Allah'ın özendirme ve sakındırmasında (va'd ve vaîd) kendisinin yüceltilmesine teşvik ve hafife alınmasından uzaklaştırma hikmetinin bulunması ihtimali de söz konusudur. Allah, sorumlu tuttuğu varlığı, işlediği erdemli davranışlar nedeniyle yüceltmiş ve ona mükâfat olarak sonsuz bir cennet hayatı vaat etmiş, inkârcılara da ebedî bir ceza yeri hazırlamıştır. Çünkü imanın sonsuz ve tükenmeyen bir tasdikten, küfrün de yine sonsuz ve tükenmeyen bir tekzipten ibaret olması bu iki durum için hazırlanan mükâfat ve cezanın da sonsuz olmasını gerektirmiştir.

¹² Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 272-273; (222-223).

¹³ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 274; (223-224).

¹⁴ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 275; (224).

¹⁵ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 156; (127).

Ancak Allah'ın, nihayetsiz bir inkâr sayılmayan küfrün dışındaki günahları affetmesi mümkündür.¹⁶

Allah'ın, insanlara emir ve yasak göndermesinin hikmetinin, yaratıcıyı tanımak olduğunu belirten Mâtürîdî'ye göre Allah, canlılar içinde insan türünü kendini tanıyabilecek bir nitelikte yaratmıştır. Allah'ın, yararlı olan bir şeyden uzak tutmayışında olduğu gibi, insanları kendini tanıma yollarından uzak tutması mümkün değildir. Ayrıca Allah, insan aklına güzel olanı güzel telâkki etme; çirkini de hoş karşılamama yeteneği vermiştir. Bu bakımdan Allah'ın, ihtiyaca göre emir ve yasak göndermesi gereklilik kazanmıştır. Çünkü âlemi kendi birliğine ve hikmetine kılavuzluk etmesi için yaratan Allah'ın, insanları bu duruma vâkıf olmaktan mahrum bırakması düşünülemez. Aksi halde âlemin yaratılmasının hiçbir anlamı kalmaz. Zira sorumluluğun ortadan kaldırılması durumunda, mahlûkat yok olmak için var edileceğinden dolayı yaratmanın hikmetinden de bahsedilemez. Çünkü bir şeyi başka bir şey için değil de sadece bozmak için yapıp kuran bir kimsenin abesle iştigal ettiği ve böyle bir kimsenin eyleminin hikmetten uzak olduğu bilinen bir husustur.¹⁷

Allah'ın va'd ve va'dinin bazı davranışları yapmaya özendirmeye ve birtakım davranışlardan da sakındırmaya yönelik olduğunu belirten Mâtürîdî'ye göre, böyle bir yöneme başvurulmaması durumunda emri yerine getirmenin sağlayacağı yarar ile emre karşı çıkmanın doğuracağı zarar ortadan kalmakta ve böylece yaratıklara ait davranışların bir anlamı da olmamaktadır. Bu durumda itaat edene yönelecek yarar ile karşı çıkana dokunacak bir zarar söz konusu olmayınca emir ve nehyin bir manası da kalmamaktadır. Bu nedenle va'd ve va'din hikmet açısından gereklilik kazandığını söyleyen müellif, emir ve nehiy yönteminde nefsi itaate zorlama ve insan tabiatını hoşlanmadığı erdemlere sevk etme faktörünün bulunduğunu belirtir. Müellife göre nefis, insan tabiatının hoşlanmadığı şeylerden uzaklaşmak ister. Bu nedenle imtihan dünyasında yaşayan insan, nefisini yenmede, onu emrolduğu yöne çevirmede va'd ve va'd ilkesini hatırlamaktan başka bir yol bulamaz. Bu bakımdan, söz konusu ilkeyi benimseyen kimse, erdemlilik yolunda ilerlerken nefsinin arzu ettiği şeylerden uzak durma ve güçlülere göğüs germe hususunda önemli bir zorlukla karşılaşmaz.¹⁸

İnsan türünün, sonuç açısından yararı bulunmayan veya zararından sakınılmayan bir fiili işlemeyi anlamsız görececek bir nitelikte yaratıldığını belirten Mâtürîdî, söz konusu yarar ve zarar ilkesinin insanın davranışlarıyla sürekli ilişkilendirilmesi gerektiğini bunun da va'd ve va'd yöntemiyle sağlanabileceğini söyler. Aksi halde, Allah'a inananla inanmayan arasında bir farkın olmayacağını ifade eden müellif, söz konusu iki tip insanın tercihlerinin farklı olması nedeniyle âkıbetlerinin de eşit olmaması gerektiğine işaret eder.¹⁹

¹⁶ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 156; (127).

¹⁷ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 157; (127-128).

¹⁸ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 157; (128).

¹⁹ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 158; (128).

Allah'ın, yararlı davranışlara karşı ahirette vereceği mükâfatın tamamının lütuf olarak telâkki edilmesini mümkün gören Mâtürîdî'ye göre, Allah, dünyada insan gücünün yetiştirebileceğinin son noktasına kadar teşekkür edilmeye hak kazandığı nimetler ihsan etmiştir. Allah'ın dünyada verdiği pek çok nimet göz önüne alındığında ahiretteki mükâfatın da ilâhî bir lütuf olduğu anlaşılır. Çünkü Allah, "Kim Allah'ın huzuruna bir iyilikle gelirse ona on katı vardır. Kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır."²⁰ buyurarak yapılan iyiliğin mükâfatını kat kat artırdığını belirtmiş, kötülük ve günah konusunda ise, hikmetin gerektirdiği denk bir ceza öngörmüştür. Bu da mükâfatlandırma Allah'ın hareket noktasının lütufkârlık olduğunu göstermektedir.²¹

Mâtürîdî, peygamberlerin Allah'tan vahiy yoluyla aldıkları emir ve yasakların muhtevasında aklın anlamaktan âciz kaldığı başka pek çok hikmetin bulunabileceğini de belirtmektedir.²²

Mâtürîdî, Allah'ın varlığını, birliğini, emir ve yasak gönderdiğini kabul etmekle birlikte, insan aklının tek başına yeterli olup nübüvvete ihtiyaç olmadığını ileri sürenlerin görüşlerini de eleştirmektedir. Şöyle ki müellife göre, Allah'ın bir lütfü olan peygamber göndermek, akıl açısından bir zorunluluktur. Zira hem din hem de dünya işlerinin düzenlenmesi açısından peygamberlik bir gerekliliktir. Örneğin, Allah, insan türünü yaratmış, ona pek çok nimet ihsan etmiş ve onları bir sınava tabi tutmuştur. Allah, gökyüzünden indirdiği su sayesinde insanlar için besinler ve ilaçlar meydana getirmiştir. Yeryüzünde yararlı nesnelere yanında zararlı ve öldürücü nesnelere de var etmiştir. İnsan için yararlı ile zararlı nesnelere birbirinden ayırt etmek ancak deneme yanılma yoluyla mümkündür. Böyle bir yöntem benimsendiğinde insanın ölüm tehlikesi söz konusu olabilir. Bu bakımdan yeryüzündeki bütün nesnelere mahiyetini Allah'ın kendisine bildireceği bir kişinin var olması gerekir ki bu kimse de peygamberdir.²³

Öte yandan insan aklı, başlangıçta yeryüzünün ne tür ürünler ürettiğini ve bunun nasıl bir mekanizmayla gerçekleştiğini öğrenme konusunda herhangi bir imkâna sahip bulunmuyordu. İnsanlık bu konudaki deneyimini tamamladıktan ve işin özünü kavradıktan sonra da yeryüzündeki besinlerin beslenmeye elverişli olabilmesi için onu nasıl kullanacağını bilen birine gereksinim duymuştur.²⁴

Mâtürîdî'ye göre, toplumun nübüvvete olan ihtiyaçlarından biri de çeşitli sanat ve mesleklerde kendini göstermektedir. Çünkü insanların giyinip bir mekânda barınmaları, sıcaktan ve soğuktan korunabilmeleri çeşitli sanat ve meslekleri gerekli kılmaktadır. Buna göre, yeryüzündeki hayvanlardan

²⁰ el-En'âm 6/160.

²¹ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 158; (128-129).

²² Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 158; (129).

²³ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 275-276; (224-225).

²⁴ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 276; (225).

faydalanma yollarını, din ve dünya işlerinin ana eksenini oluşturan ticareti, yaşamak için gerekli bilgileri, dilleri, tabiattaki varlıkların isimlerini, üreme ve çocuk eğitimiyle ilgili bilgileri, tedavi yöntemlerini insanlar ilk önce peygamberlerden öğrenmişlerdir. Ayrıca, insanlar kendi akıllarını yeterli görmediklerinden dolayı başkalarından yardım alarak ihtiyaçlarını gidermektedirler. Bu nedenle iyi niyetli ve doğru sözlü bir öğütçüye, yani peygamberlere gereksinim bulunmaktadır.²⁵

Öte yandan Allah'a nasıl kulluk yapılacağı, insanlar arasında çıkan anlaşmazlıkların nasıl çözüleceği ve dünya meşguliyetlerinin fazla olmasından dolayı gerçeği kavramadaki zorluklar Mâtürîdî'ye göre peygamber gönderilmesini zorunlu hale getiren faktörler arasında yer almaktadır.²⁶

Nübüvvetin gerekli olduğuna dair Mâtürîdî'nin dile getirdiği akli delillerin, Mâtürîdî'den sonra yaşayan kelâmcılar²⁷ hatta İslâm filozoflarından İbn Sîna²⁸ tarafından da tekrarlandığı görülmektedir.

Mâtürîdî'ye göre nübüvveti ispat eden kanıtlar temelde iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan ilki peygamberlerin davranışlarında gözlenen mükemmelliktir. Peygamberler kendi toplum bireyleriyle birlikte yaşamışlar, çocukluk ve olgunluk dönemlerini içinde yaşadıkları toplumda geçirmişler ve yaşamları süresince hep erdemli davranışlar sergilemişlerdir. Kendi soydaşlarıyla kıyaslanamayacak şekilde erdemli davranışlar sergilemeleri, peygamberlerin Allah tarafından seçilmiş kişiler olduğunu ortaya koyar. İkincisi ise, peygamberlerin, diğer insanların benzerini meydana getirmekten aciz kaldıkları mucizeler getirmeleridir. Peygamberlerin harikulâde olaylar getirmek için herhangi bir eğitim görmemeleri, mucizelerin ilâhî bir lütuf ile gerçekleştiğini göstermektedir.²⁹

Mâtürîdî'ye göre peygamberlerin, yapılması nefse zor gelen görevleri üstlenmeleri, Allah'tan aldıkları mesajları insanlara iletmek için her türlü tehlikeyi göze almaları onların peygamber olduklarını kanıtlayan delillerdendir.³⁰

Peygamberler çağrıda buldukları hiçbir konuda kendi yorumlarını ön plâna çıkararak kusur işlememiş, onların hal ve gidişinde hiçbir gevşeklikten söz edilmemiş, davranışlarında ahlâkî bakımdan yadırganacak bir tavra rastlanmamıştır. Peygamberler cömertlik, yiğitlik, yüksek ahlâk, yaratıklara şefkat ve merhamet gösterme, dünyaya değer vermeme, halkın problemlerine

²⁵ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 277; (226).

²⁶ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 279; (227-228).

²⁷ bk. Neseî, Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed, *Tebîratiü'l-edille fî usûli'd-dîn* (nşr. Claude Salame), Dımaşk 1993, I, 443; Sâbûnî, Nureddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr, *el-Bidâye fî usûli'd-dîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Dımaşk 1399/1979, s. 45; Şehristânî, *Nihâyetü'l-ikdâm*, s. 424.

²⁸ bk. İbn Sîna, *eş-Şifâ, en-Nefs*, s. 181; a.mlf., *el-İlâhiyât* (nşr. G. Anawati, Said Zâyed), Kahire 1960, II, 441-442; a. mlf., *İsbâtü'n-nübüvvât*, s. 46-47, a.mlf., *en-Necât*, s. 338-339.

²⁹ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 291; (236).

³⁰ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 292-293; (237).

çözüm üretme gibi konularda insanlara örnek olmuşlardır. Onlar bu özellikleriyle insanların sevgi ve güvenini kazanmışlardır.³¹

2. Hz. Muhammed'in Nübüvveti

Mâtürîdî, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat ederken, onun şemâli, doktrini ve mucizelerinden hareket etmektedir. Ondan önceki bilginler ise genellikle sadece mucizeleri ispat etme cihetini tercih etmişlerdir. Buna karşılık Mu'tezile kelâmcılarının bir kısmı hissî mucizeleri, bazıları da aklî/manevî mucizeleri kabul etmemişlerdir. Mâtürîdî ise nübüvvetin ispatı için Hz. Peygamber'in hem mucizelerini, hem ahlâk ve sîretini, hem de getirdiği doktrini bir arada mütalaa etmenin gerekli olduğunu belirtmiştir.³²

Mâtürîdî'ye göre nübüvvetin en önemli kanıtlarından biri olan mucizenin aklî, hissî ve haberî olmak üzere çeşitleri vardır. Kur'an örneğinde görüldüğü gibi akıl yoluyla mu'cize olduğu anlaşılan şeylere aklî; ağacın gelmesi ve taşın konuşması gibi duyularla algılanan harikulâde olaylara hissî; geçmiş ve gelecekle ilgili olarak vahiy yoluyla gelen haberlere de haberî mu'cize denmektedir. Müellifin konuyla ilgili görüşlerine geçmeden önce mucizenin tanımı ve mahiyeti konusunda itikâdî ekollerin görüşlerine kısaca yer vermeyi uygun görüyoruz.

Mu'cize kelimesi "ac" kökünden ism-i fâil olup, "karşı konulamayan, âciz bırakan ve hârikulâde" manalarına gelmektedir.³³ Kur'an'da mu'cize terimi yerine "ayet, huccet, burhan" gibi kelimeler kullanılır.

Mu'cizenin terim manası hakkında kelâm kitaplarında ele alınan hususlar genel hatlarıyla, mucizenin, peygamberlik iddia eden birinin elinde meydana gelmesi ve iddia ettiği şeyi tasdik niteliği taşıması, tabiat kanunlarına aykırı olarak vuku bulması (hârikulâde) şeklinde ifade edilmektedir.

İslâm düşünce tarihi boyunca, nübüvvetin ispatı için sıklıkla kullanılan delilin mu'cize olduğu söylenebilir. Öte yandan kelâmcıların nübüvvetin ispatında aklî delillere de önem verdikleri görülmektedir.³⁴

Ehl-i sünnet kelâmcıları mu'cizeyi aklen mümkün görüp³⁵, vukûunu nübüvvet delâleti açısından peygamberliğin en önemli delili olarak sayarlar. Zira mu'cize, Allah'ın bir fiili olarak nübüvvet iddiasında bulunanın, iddia ettiği konuda doğru söylediğinin bir delili olup, diğer insanların elinde meydana

³¹ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 293; (237).

³² M. Saim Yeprem, *Mâtürîdî'nin Akîde Risâlesi ve Şerhi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 33.

³³ Bağdâdî, Abdülkâhir b. Tâhir et-Temîmî, *Usûlü'd-dîn*, İstanbul 1346/1928, s. 170; Tefâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, V, 11.

³⁴ Nübüvvetin ispatı konusunda kelâmcıların ileri sürdüğü aklî deliller için bk. M. Said Özervarlı, *Son Dönem Kelâm İlmünde Metot* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 1994, s. 189-196.

³⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, ts., IV, 393; Muhammed Abdüh, *Risâletü't-tevhîd*, (nşr. M. Reşid Rızâ), Kahire 1353, s. 54.

gelmesinin muhal oluşu sebebiyle, yalancı peygamberle hakiki peygamberin tespit edilmesinde önemli bir kıstas olmaktadır.³⁶

Mu'cizenin imkân ve vukûu konusunda kelâm ekolleri farklı görüşleri sürmüşlerdir. Mu'tezile'ye göre, akli/mânevî mu'cizelerin dışındaki hissî mu'cizeler nübüvvetin ispatında delil olarak ileri sürülemez. Zira onlara göre hissî mu'cizeler ancak bir peygamberin nübüvvetine inandıktan sonra bilinebilmektedir.³⁷ İslâm filozoflarından İbn Rüşd de (ö.595/1198) bu konuda aynı görüşü benimser.³⁸

Eş'ariyye'ye göre ise, eşyada kendinden ayrılmaz kabul edilen özellikler yoktur. Bu da kâinatta hiç bir kanunun sabit olmadığını gösterir. Tabiatla meydana gelen olaylar herhangi bir sebebin eseri değil, bizzat Allah'ın o andaki irade ve yaratmasıyla vuku bulur. Dolayısıyla hâdiseleri meydana getiren şey, eşyada var kabul edilen tabiatlar değil, bizzat Allah'ın kudretidir.³⁹ Gazzâlî de (ö. 505/1111) bu konuda aynı görüşü benimsemektedir.⁴⁰

Mâtürîdî'ye göre, Allah her şeyi bir sebep ve hikmete bağlı olarak yaratmıştır. Eşyanın kendine has ve farklı tabiatları vardır. Fakat bu özellikler zorunlu olmayıp Allah'ın takdirine, yani tabiat kanunlarına bağlıdır. Dolayısıyla Allah bu tabiatları dilediği zaman değiştirebilir. Mâtürîdî, eşyada görünen bu farklı ve birbirine zıt tabiatların aynı zamanda Allah'ın varlığına delil teşkil ettiğini de söyler.⁴¹

Mâtürîdî'ye göre Hz. Muhammed'in peygamberliğinin en önemli kanıtı Kur'an-ı Kerim'dir. Hz. Peygamber Kur'an'ın benzerini getirmeleri konusunda insanlara meydan okumuş, insanlardan hiçbiri Kur'an'ın bir benzerini meydana getirememiştir. Müellife göre, gaybı ve ebediyete kadar olacak olan şeyleri bilen bir zâtan geldiğinin anlaşılması için Kur'an'da kıyamet gününe kadar ortaya çıkacak olan hadiselere ve ihtiyaçlara ait hükmün, yani ilkelerin açıklaması vardır. Kur'an'da bazı ülkelerin fethedileceği, İslâm dininin yayılacağı ve tarihte vuku bulmuş olaylara dair bilgilerin bulunması bu yüce kitabın Allah tarafından gönderildiğini gösterir. Çünkü Hz. Peygamber bu konuları başkalarından öğrenmemiş ve hiçbir kitabı mütalaa etmemiştir. Hz. Peygamber'in vasfının geçmiş semavî kitaplarda zikredilmesi de onun Allah tarafından görevlendirilmiş bir peygamber olduğunu ortaya koymaktadır.⁴²

³⁶ Bağdâdî, *a.g.e.*, s. 173; Neseî, *Tebîrâtü'l-edille*, I, 471.

³⁷ Kâdî Abdülcabbâr, *el-Muğnî*, XVI, 152.

³⁸ İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *el-Keşf 'an menâhici'l-edille fi akîdeti'l-mille*, Beyrut 1399/1979, s. 217-221; a.mlf., *Tehâfütü'l-tehâfüt* (nşr. Süleyman Dünya), Kahire 1980-1981, I, 775-776. İbn Rüşd'ün, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı konusundaki görüşleri için bk. Kemal Sözen, "İbn Rüşd'e Göre Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin İspatı, *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*, SDÜ İlahiyat Fakültesi, Isparta 2001, s. 69-86.

³⁹ Bâkîllânî, Kâdî Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib, *Kitâbü'l-Temhîd* (nşr. Richard J. McCarthy), Beyrut 1957, s. 41-43; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, I, 112.

⁴⁰ Gazzâlî, *Tehâfütü'l-felâsife* (nşr. M. Bouyges), Beyrut 1990, s. 237.

⁴¹ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 12, 108, 113.

⁴² Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 294; (238-239).

Kur'an'ı akli mucize kapsamında değerlendiren Mâtürîdî'ye göre Kur'an, benzerinin meydana getirilmesi insan gücünü aşan bir kitaptır. Çünkü Kur'an'da yer alan, evrenin yaratıcısı ve yöneticisinin birliği ve ahiret hayatının delilleri konusundaki ilmî istidlâller Hz. Peygamber dönemindeki insanların yapabileceği türden değildir. Ayrıca Kur'an'daki geçmişe ve geleceğe dair haberler de tek başına akıl sayesinde elde edilecek bir niteliğe sahip bulunmamaktadır.⁴³

Hz. Muhammed Ehl-i kitapla fikrî tartışmada bulunmuş, onlar Hz. Peygamber'in nübüvvetini açıkça inkâr edememişlerdir. Çünkü onlar Allah tarafından helâk olacaklarını düşünmüşlerdir. Hz. Peygamber Ehl-i kitabı "haksız olan kahrolsun!" (mübâhele) duasına çağırmış, Yahudileri "Eğer haklı olduğunuza inanıyorsanız ölümü isteyin."⁴⁴ Hıristiyanları da "Geliniz bizim oğullarımızı ve sizin oğullarınızı yanımıza alıp birlikte dua edelim de Allah'tan yalancılar üzerine lânet dileyelim."⁴⁵ şeklinde mübâheleye davet etmiştir. Ayrıca bütün muhataplarına "Haydi hepiniz bana tuzak kurun, sonra da mühlet vermeyin."⁴⁶ anlamındaki ayette belirtildiği şekilde meydan okumuştur. Hz. Peygamber'in mucizelerinden biri de, "Allah seni insanlardan korur."⁴⁷ anlamındaki ayette ifade edildiği üzere onun, muarızlarının korkusundan emin olduğunu ve Allah'a güvendiğini ilân etmesidir.⁴⁸

Hz. Peygamber'in başkalarına yaranma gibi bir siyaseti hiçbir zaman takip etmemesi, kaba ve kırıcı konuşmaktan kaçınması, yüksek sesle tartışmaması, yalan söylediğine tanık olunmaması, düşmanları tarafından bile doğru ve güvenilir olmasıyla tanınması onun Allah'ın elçisi olduğunun birer kanıtını oluşturmaktadır.⁴⁹

Öte yandan Hz. Peygamber'in, maddî ve manevî bütün meziyetlerle donatılması, yalan söylediğinin görülmemesi, yanıldığının bilinmemesi, düşmanlarından kaçmaması, ahlâkî açıdan kötü bir davranışına tanıklık edilmemesi, kendi adına intikam almaya kalkışmaması onun peygamber olduğunun birer kanıtıdır. Ayrıca Hz. Peygamberin, insanlara gösterdiği şefkat, merhamet ve cömertlik nedeniyle ilâhî uyarılara bile muhatap olması onun, başkalarını ne kadar çok düşündüğünü gösterir. Konuyla ilgili ayetler şöyledir⁵⁰: "Onlar için üzümlere kendini helâk etme."⁵¹, "Onlar iman emiyorlar diye

⁴³ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 320; (257).

⁴⁴ el-Bakara 2/94.

⁴⁵ Âl-i İmrân 3/61.

⁴⁶ Hüd 11/55. Bu ayet Hz. Hüd ile alakalı olup, ifade ona aittir. Bununla birlikte Kur'an'da Hz. Peygamber'le ilgili benzer ifadeler de bulunmaktadır: "De ki! Ortaklarınızı ve yardımcılarınızı çağırın, sonra bana istediğiniz tuzakı kurun ve bana göz bile açtırmayın." el-A'raf 7/195.

⁴⁷ el-Mâide 5/67.

⁴⁸ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 294-295; (239).

⁴⁹ Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 296; (239-240).

⁵⁰ bk. Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 314-315; (254-255).

⁵¹ Fâur 35/8.

neredeyse kendine kıyacaksın!"⁵², "...Onlardan dolayı kedere kapılma!.." ⁵³, "Sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir." ⁵⁴, "Büsbütün eli açık da olma." ⁵⁵

Mâtürîdî'ye göre, Hz. Peygamber'in fizik ve psikolojik yapısında da hak peygamber oluşunun kanıtları vardır. ⁵⁶ Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür: Kendisinin dünyaya gelişine kadar nesilden nesile intikal eden nur, ⁵⁷ iki omuzu arasında bulunan mühür, ⁵⁸ orta boylu olmakla birlikte uzun boylularla yan yana geldiğinde boyunun onları aşması, ⁵⁹ vahye mazhar olmadan önce bulutun kendisini gölgelendirmesi, ⁶⁰ göğsünün açılarak içinin yıkanması ve eski haline döndürülmesi, ⁶¹ çocukluğunda ve gençliğinde putlara tapmaması, amcası Abbas'ın onun hürmetine Allah'tan yağmur dilemesi sonucunda yağmurun yağması. ⁶²

Mâtürîdî'ye göre Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat eden kanıtlardan biri de hissî mucizelerdir. ⁶³ Ayın ikiye bölünmesi ⁶⁴, ağacın Hz. Peygamber'in huzuruna gelmesi ⁶⁵, taşın Hz. Peygamber'e selâm vermesi ⁶⁶, az bir yemek ile çok insanın doyurulması ⁶⁷, kütüğün inlemesi ⁶⁸, kızartılmış koyunun, kendi etinin zehirli olduğunu haber vermesi ⁶⁹ bu tür mucizelere örnek olarak verilebilir. ⁷⁰

⁵² eş-Şuarâ 26/3.

⁵³ en-Nahl 16/127.

⁵⁴ et-Tevbe 9/128.

⁵⁵ el-İsrâ 17/29.

⁵⁶ bk. Mâtürîdî, *a.g.e.*, s. 295-296; (239).

⁵⁷ Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* (nşr. Sâlih Ahmed eş-Şâmî), Beyrut 1412/1991, II, 217-218. 626-628.

⁵⁸ Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Serve, *es-Sünen*, İstanbul 1413/1992, "Menâkıb", 8; a.m.f., *eş-Semâ'ili'n-nebeviyye ve'l-hasâilü'l-Mustafaviyye* (nşr. Fevâz Ahmed Zemerlî), Beyrut 1417/1996, s. 45-46.

⁵⁹ Tirmizî, "Menâkıb", 8.

⁶⁰ Tirmizî, "Menâkıb", 5; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve* (nşr. Muhammed Revvâs Kal'acî, Abdülber Abbas), Beyrut 1412/1991. I, 168-172.

⁶¹ Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I, 290-292; Mâverdî, Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed, *A'lâmü'n-nübüvve*, Bağdat 1901, s. 274-275.

⁶² Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I, 185-190.

⁶³ Ahmet Akbulut, Kur'an'daki konuyla ilgili ayetlerden hareketle Hz. Peygamber'e Kur'an'ın dışında, hissî mucize verilmediğini belirtmektedir. bk. *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Birleşik Yayıncılık, Ankara 1992, s. 29-31.

⁶⁴ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim, *el-Câmiu's-sahih*, İstanbul 1413/1992, "Menâkıb", 27.

⁶⁵ İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mâce. *es-Sünen*, İstanbul 1413/1992, "Fiten", 23.

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul 1413/1992, V, 89, 95; Müslim, "Fezâil", 2.

⁶⁷ Buhârî, "Et'ime", 48; Müslim, "Eşribe", 142-143.

⁶⁸ Buhârî, "Buyû", 32.

⁶⁹ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdi, *es-Sünen*, İstanbul 1413/1992, "Diyâd", 6; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazl, *es-Sünen*, İstanbul 1413/1992, "Mukaddime", 11.

Mâtürîdî'nin Hz. Muhammed'in risaletini ispat etmek üzere kullandığı delillerden mucize türleri ve bunların hissî, aklî ve haberî şeklindeki tasnifi, en azından sonraki Mâtürîdiyye müellifleri için model oluşturmuştur. Mâtürîdî, sonraki kelâm kitaplarının çoğunda söz konusu edilen bu tür mucizelerin yanı sıra, ayetlerden de destek alarak Hz. Peygamber'in manevî portresi üzerinde durmuştur. Eğitim-Öğretim görmemesine rağmen, sunduğu mesajın kapsamı, derinliği ve mantıklılığına dikkat çekmiş, Kur'an metninin sanatkârane kuruluş ve etkileyiciliğini gündeme getirmiştir. Ayrıca, sosyolojik açıdan bakarak risaletle görevlendirildiği dönemde yakın ve uzak çevresinin yeni bir ilâhî mesaja şiddetle ihtiyaç hissettiği, aslında o dönemlerde semavî dinlerin özünü teşkil eden tevhid ve ahiret inancı üzerinde durulmadığı, Hz. Muhammed'in ilâhî bir dayanağı olmadan başarıya ulaşacağını ısrarla öne sürmesinin ve bunun gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı gibi kanıtlar da kullanmıştır.⁷¹

SONUÇ

Mâtürîdiyye'ye göre nübüvvet, aklen mümkün olmakla beraber Allah'ın hikmeti açısından zorunluluk ifade eder. Buradaki zorunluluk kavramı Allah'ın fiilinde abes bulunmayacağı, onun her fiilinin bir hikmet ve gayeye bağlı bulunduğu düşüncesi bağlamında değerlendirilmelidir.

Mâtürîdî'nin nübüvvetin gerekliliği konusunda ortaya koyduğu, adil bir toplum düzeninin sağlanması, insanların eğitilmesi, kulluk görevlerinin öğretilmesi, doğadan faydalanma yollarının bildirilmesi, dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayan bilgilerin öğretilmesi gibi kanıtların Mâtürîdî'den sonra yaşayan kelâmcılar, hatta İslâm filozoflarından İbn Sînâ tarafından da dile getirildiği görülmektedir.

Nübüvvetin ispatı konusunda mucizenin gerekliliğine dikkat çeken Mâtürîdî'ye göre, mucize hem Allah'ın varlığının hem de nübüvvetin ispatında kullanılabilen bir delildir.

Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı konusunda aklî, hissî ve haberî mucizelere yer veren müellifin, onun peygamberliğinin en önemli kanıtı olan ve aklî mucize kapsamında değerlendirilen Kur'an'ın i'câzı ve Hz. Peygamber'in başarıları ve örnek davranışları üzerinde durduğu, bunun yanında haberî ve hissî mucizelere de yer verdiği görülmektedir.

⁷⁰ Mâtürîdî'nin naklettiği diğer hissî mucizeler için bk. *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 317-318; (256-257).

⁷¹ Bekir Topaloğlu, a.g.m., s. 190.